

ANADOLU'DAKİ BİZANS THEMA BİRLİKLERİNİN MALAZGİRT ÖNCESİ VAZİYETLERİ: UMUMÎ BİR İNCELEME

THE SITUATION OF THE BYZANTINE THEMA TROOPS IN ANATOLIA BEFORE MANZIKERT: A GENERAL SURVEY

Adnan ESKİKURT*

Öz

Bizans İmparatorluğu VI. yüzyılda Sâsâniler, VII. yüzyılda da Müslüman Araplar karşısındaki mücadelelerde başarısız olmuş, rakiplerinin taarruzlarını püskürtmek ve kayıplarını telafi etmek için VII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Toros silsilesi ve Anti Torosların kuzeybatısındaki bölgelerde toprağa dayalı idarî, askerî ve iktisadî mahiyeti ile tanınan thema sistemine bel bağlamıştır.

Thema teşkilâtının birliklerini hususi arazi mülkiyetine sahip yerleşik köylülerden müteşekkil eski hudut bölgesi (limes) askerleri, Anadolu ve Kafkaslardan derlenen unsurlar, kimi Bizans köylüleri, Ostrogotlar ve Slavlar teşkil ediyordu. Strategos denilen, sivil vali yetkilerine de sahip askerî idareciler emrinde belli esaslar dâhilinde görev yapan thema birlikleri mensuplarına ise stratiotes deniliyordu.

Bizans IX. ve X. yüzyıllarda en ihtişamlı dönemini yaşayan bu teşkilât sayesinde hedeflerine ulaşmış, ancak sonraki yüzyıllarda izlenen yanlış politikalar ve sivil-askeri bürokrasi arasındaki müteakip çekişmelerle sistem zayıflamıştır.

---

* Doç. Dr., İstanbul Medniyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye
adnaneskikurt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4592-1308>.

Thema birliklerinin XI. yüzyıldaki durumları hakkında dönem kroniklerindeki malumat yeterli değildir ve Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethini ele alan modern çalışmalarda da bunlara çok fazla değinilmemektedir. Bununla birlikte, Bizans Ordusu'nun 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklular karşısında mağlup olması sonrası yaşanan hızlı gelişmeler vaziyetleri hakkında bir fikir vermektedir. Kaynaklardaki yetersiz ve karmaşık malumat uzman olmayanlar için thema birliklerinin durumunu anlamayı güçleştirirse de bu çalışma meseleyi mümkün merteye aydınlatmayı hedeflemektedir.

•
Anahtar Kelimeler

Bizans, Anadolu, Thema Birlikleri, Malazgirt

•

Abstract

After its failures in responding to the attacks of the Sasanids in the VIth century and Muslim Arabs in the VIIth century, the Byzantine Empire began to depend upon the theme organization distinguished by its administrative, military and economic character based on land tenure, in the northwestern areas of the Anatolian Taurus range and the Antitaurus range starting from the second half of the seventh century.

The military man power of theme units consisted of former soldiers from the border regions (limes) who now turned into peasants with special land holdings, recruits from Anatolia and the Caucasus, Byzantine peasants, Ostrogoths and Slavs. Members of the thema forces, who served according to certain rules under the direction of military administrators with powers of civilian governors (strategos), were called stratiotes.

Byzantium achieved its objectives through this organization which covers the most splendid period of the IXth and Xth centuries, but the system weakened by the incorrect policies and the ensuing conflicts among the civil-military bureaucracy.

Information on the status of the theme troops in the chronicles of the XIth century is not sufficient and the modern studies, discussing the conquest of Anatolia by Seljuks, do not give much space to them. However, the rapid developments after the defeat of Byzantine Army in the battle of Manzikert against the Seljuks gives an idea of their factual situation. Even though the insufficient and entangled information in the chronicles make it difficult to understand the condition of theme troops for non-specialists, this study aims to clarify the subject as much as possible.

•

Keywords

Byzantine, Anatolia, Theme Troops, Manzikert

Selçuklu Türklerinin akınlarına maruz kaldığı XI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun askeri kuvvetinin temel unsurlarını güç yitirmiş thema teşkilâtına bağlı kara birlikleri meydana getiriyordu. IX. ve X. yüzyıllarda en ihtişamlı dönemini yaşayan bu teşkilât sayesinde hedeflerine ulaşan Bizans İmparatorluğu idarecileri, sonraları hatalı kararları ve uygulamaları ile sistemin giderek güç yitirmesine sebep olmuşlardı. Müslüman Arapların iç meselelerle ciddi bir rakip olmaktan çıkması ile durum zamanında fark edilmemişti. Selçuklu akınlarının başlaması ve alınan kötü sonuçlar gerçekleri gün yüzüne çıkarmış ancak artık Bizans idarecilerinin yapabilecekleri fazla bir şey kalmamıştı.

Birçok araştırmaya göre İmparator Herakleios döneminde (610-641) bu teşkilâtın temelleri atılmış ve Anadolu Yarımadası da *thema* (çoğulu *themata*) denilen idarî bölgelere ayrılmıştır.¹ Ancak thema teriminin ilk kez Theophanes tarafından zikredilmesi² sebebiyle ortaya atılmış bu görüşün aksine, themaların

¹ Charles Diehl, "L'origine du régime des thèmes dans l'empire byzantin", *Études byzantines*, Paris 1905, s. 276-292; Charles Texier, *Küçük Asya I-II*, trc. Ali Suat, İstanbul 1339/1920, s. 16, 22; Alexander A. Vasiliev, *History of The Byzantine Empire 324-1453*, I, Madison 1952, s. 226; Georg Ostrogorsky, "Sur La Date De La Composition Du Livre Des Thèmes Et Sur L'Époque De La Constitution Des Premiers Thèmes D'Asie Mineure", *Byzantion*, C. 23, Cambridge 1953, s. 31-66; Agostino Pertusi, "La formation des thèmes byzantins", *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten Kongress*, München 1958, s. 1-40; Wilhelm Ensslin, "The Emperor and the Imperial Administration", *Byzantium An Introduction To East Roman Civilization*, ed. Norman H. Baynes, Oxford 1961, s. 285, 297-298; Işın Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşı'na Kadar Bizans'ın Askerî ve Siyasî Durumu", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul 1982, s. 133-146; James Douglas Howard-Johnston, "Thema", (Maistor: Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning, ed. Ann Moffat), *Byzantina Australiensia*, C. V, Brill, Leiden 2017, s. 192-193; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 17; Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, trc. Bilgi Altınok, İstanbul 1998, s. 111-113; İrfan Shahîd, "Heraclius and the Theme System Revisited the Unfinished Themes of Oriens", *The Dark Centuries Of Byzantium (7th-9th c.)*, ed. Eleonora Kountoura-Galake, National Hellenic Research Foundation Institute For Byzantine Research International Symposium 9, Atina 2001, s. 15-40. Ayrıca, thema sisteminin Diocletianus, I. Justinianos ve Mavrikios dönemlerinde gelişen bir idarî ve askerî düzen olduğu konusunda bkz. Heinrich Gelzer, *Die Genesis der Byzantinischen Themenverfassung*, ed. B. G. Teubner, Leipzig 1899, s. 5-10 ve John Haldon, "Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", *Dumbarton Oaks Papers*, C. 47, Cambridge 1993, s. 3.

² Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, trc. Cyril Mango ve Roger Scott, Oxford 1997, s. 429 vd.

İmparator II. Konstans döneminde (641-668)³ ve hatta Müslüman Arapların başarılı Anadolu akınları sonrası daha geç bir tarihte İmparator I. Nikephoros (802-811) zamanında ortaya çıktığı, ayrıca yöneticilerinin İstanbul'un onayını beklemeden bu akınlara müdahale edebilmelerinin etkili olduğuna dair görüşleri savunanlar da vardır.⁴ Yine bir diğer görüşe göre de VII. yüzyılda malî durumunun bozukluğundan asker toplama ve bunların iaşesinde zorlanan Bizans İmparatorluğu, 620-640 yıllarında ordu mensuplarına kısmen bronz paralarla azaltılmış veya dönüşümlü ödemeler yapabilmiş, bunların arkeolojik anlamda neredeyse ortadan kalktığı 655-660 yıllarından itibaren ise askerlere nakit ödeme yapmak yerine imparatorluk mülklerinden arazi ihсанı yapmak yoluna gitmiş olmalıdır.⁵

A) Themaların Yönetimi ve Görevlileri

Ostrogorsky'nin kolordu manasını taşıdığını ifade ettiği bu askerî bölgeler (themalar)⁶, Bizans askerî birliklerinin iskân edildikleri yerlerde kurulmuş ve bunlara bu birlikleri tanımlayan veya geldikleri yeri gösteren isimler verilmiştir. Uzun süre eski eyaletler themalar içinde varlıklarını sürdürdüğünden, idarelerinde askerî sorumlu *strategoslar* yanında *prokonsüller* de vazifeli bulunmuşlardır. Ancak themalar çoğu kere birden fazla eyaleti kapsadığından *strategoslar* mevki bakımından üstündüler.⁷ Sadece Opsikion teması başında

³ Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army 284-1081*, California 1995, s. 24; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, California, 1997, s. 314-318; Warren Treadgold, *A Concise History of Byzantium*, Palgrave, New York 2001, s. 95-96, 98.

⁴ Mark Whittow, *The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025*, London 1996, s. 117; Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, Oxford 2005, s. 180; Andrew Louth, "Byzantium Transforming (600-700)", *The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard, Cambridge 2008, s. 239-240; Leslie Brubaker and John Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680-850: A History*, Cambridge 2011, s. 744; John Haldon, "A context for two "evil deeds": Nikephoros I and the origins of the themata", *Le Saint, Le Moine Et Le Paysan Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, ed. Olivier Delouis, Sophie Métivier ve Paule Pagès, Paris 2016, s. 257-264.

⁵ John Haldon, "Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", s. 13; Philip Rance, "The Army in Peace and Time: The Social Status and Function of Soldiers", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill's Companions to the Byzantine World, C. 3, Brill, Leiden 2018, s. 405.

⁶ Thema terimi hakkında bkz. Murat Keçiş ve Cüneyt Güneş, "Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 43, 2018, s. 95-107; Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Muğla 2018, s. 21-29.

⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, Ankara 1991, s. 90.

komēs (çoğulu *komites*) unvanı taşıyan bir komutan-vali vardı.

Strategosların yetki alanları dâhilindeki önemli hisar ve müstahkem mevkilerden *turmarkhos* denilen bir alt kademe süvari komutanları sorumlu idi. Yöre insanların güvenliği ve dış saldırılardan korunması da onların sorumluluğunda idi. Ayrıca komutaları altında *komites* idaresindeki yerli askerlerden müteşekkil süvari birlikleri (*bandon*) vardı.⁸

Strategosların emirlerinde askerî personel yanında malî ve hukuki konulardaki resmi işlemleri yürüten bir memur kadrosu da bulunmaktaydı. Mesela Baskıcı'ya göre "Bu görevliler arasında *themadaki loncalar ve ticari hayatın düzenlenmesinden; themadaki işgücü düzenlenmesi ve hapishanelerin yönetimi ve bölgeden geçen yolcuların güvenliğini sağlamayı da içeren hukukî düzenlemelerden; themanın maliyesi, imalatı, gümrükleri ve vergileri, suyuolları ve dış ilişkilerinden sorumlu olanlar vardı. Bunlar arasında khartularios askerlere yapılan ödemelere nezaret ederken, praetor ve protonotarios themanın sivil konulardaki hukuk meseleleri ile ilgileniyordu.*"⁹

Thema sistemine geçilirken Roma döneminin mirası profesyonel ordu uygulaması sonlandırılmış, devlet arazileri savaşlarda devlete hizmet edecek sadık askerler olmaları beklenen kişilere kullanım hakkı babadan oğula geçecek şekilde dağıtılmıştır. Devlete hizmet ettikleri süre boyunca thema merkezleri ve hükümet merkezinde saklanan sicillere (*kodikos*) kaydedildikleri söylenen¹⁰ bu çiftçi-köylü askerlerle hem tarımsal üretim arttırılacak hem de ihtiyaç halinde Bizans Ordusu için bir kaynak sağlanacaktı. Ancak dağıtılan bu asker arazileri (*stratitotika ktemata*) mülk olarak verilmemiş ve her zaman miri arazi olarak kabul edilmişlerdir.¹¹

⁸ John Bagnell Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century with a Revised Text of The Kletorologion of Philotheos*, London 1911, s. 39-45; Wilhelm Ensslin, "The Emperor and the Imperial Administration", s. 290-291; Savvas Kyriakidis, "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill's Companions to the Byzantine World, C. 3, Brill, Leiden 2018, s. 241-242.

⁹ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Ankara 2016, s. 123.

¹⁰ John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, London 2003, s. 123. Strategosların görev ve yetkileri ve maiyetleri hakkında ayrıca bkz. Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, s. 79-92.

¹¹ Bu asker arazilerinin veraset yolu ile devri, satışı, bunlar hakkındaki resmi hükümler vb. konularda bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 262-263; Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, s. 50-56.

Stratiotes (çoğulu *stratiotai*) denilen bu çiftçi-köylü askerlerin savaş sırasında birliklerine bir at ve teçhizatları ile katılmaları veya kendi yerlerine teçhizatı ile bir asker (*strateuomenos*) hazırlamaları istenirdi. Buna karşılık bunlardan mutat dışında vergi alınmazdı ve işgücü gerektiren işlerde (kale, köprü, yol yapımı ve onarımı vb.) görevlendirilmeleri de genel bir uygulama değildi. Ayrıca sefere çıkan orduların ihtiyaçlarının sefer güzergâhlarında bulunan themalardan karşılanması devletin savaş masraflarında tasarruf sağlamaktaydı.¹² Kaldı ki, *stratiotes* mülkleri, yani hür küçük arazi sahiplerinin çoğalması ile devletin vergi geliri artışı sağladığı da göz önüne alınmalıdır. Bunda thema sistemi öncesinde önemli bir devlet organı olan *praefectura* sisteminin kudretinin azalmış olması, bilhassa geniş malî idaresinin yerini bağımsız devlet maliye dairelerinin almış olmasının da rolü vardı.¹³

Themalarda görev yapan kara birliklerinde hususi arazi mülkiyetine sahip yerleşik köylülerden oluşan eski hudut bölgesi (*limes*) askerleri, savaşçı Anadolu ve Kafkas kabilelerinden derlenen birlikler, kimi Bizans köylüleri, Ostrogotlar ve sonraları Anadolu'ya tehcir edilen Slavlar yer almışlardır.¹⁴

B) Kara Themalarındaki Birliklerin Özellikleri

Themalar hakkında, malumatını eseri günümüze ulaşmayan el-Garmi'den¹⁵ nakleden İbn Hurdâzbih yanısıra; VII. Konstantinos Porphyrogennetos, Philotheos, İdrîsî, İbnü'l Fakih el-Hemedânî, Yâkût el- Hamevî, Kudame b. Ca'fer ve Mesûdî'ye ait eserlerde kayıtlar yer almaktadır.¹⁶ Meselâ organizasyon

¹² Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 91; John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, s. 123-124; Baskacı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadî ve Sosyal Yapı (900-1261)*, s. 119, 124-126; Philip Rance, "The Army in Peace and Time: The Social Status and Function of Soldiers", s. 397-398, 401, 404; Sezgin Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. IX, S.1, Elâzığ 2013, s. 80-82; Mehmet Ertan Bamyacı ve Sezgin Güçlüay, "İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, S. 1, Elâzığ 2018, s.287; Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, s. 56-71.

¹³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 92. Ayrıca themalardan toplanan vergiler için bkz. Güneş, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, s. 71-76.

¹⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 91, 144; Güçlüay, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV.-VII. Yüzyıllar)", s. 82-83, 85-86.

¹⁵ El-Garmi hak. bkz. Warren Treadgold, "Remarks on the work of al-Jarmi on Byzantium", *Byzantinoslavica Revue Internationale Des Études Byzantines*, tome XLIV, 1983, s. 205-212.

¹⁶ İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, ed. Michael Jan De Goeje, E. J. Brill, Leiden 1889, tıpkıbasım Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt 1992, s. ۱۱۱-۱۱۲; Yâkût el- Hamevî, *Kitab Mu'cemü'l-Büldân*, II, ed. Ferdinand

şemasına göre karada vazife yapan askerlerin bulunduğu themalar, İbn Hurdâzbih benzeri bilgiler veren X. yüzyıl müellifi Kudâme b. Ca'fer'e göre savaş zamanı *patrikios* denilen bir generalin emrine verilen *turma* (süvari taburu) adlı 5000 kişilik iki birlikten müteşekkildi. Bunlar malî ve hukuki sorumlulukları da bulunan ve ikinci derece bir komutan olan *turmarkhos* tarafından sevk ve idare edilirdi. Her turma dâhilinde emirlerinde 1000 asker bulunan 5 *drungarios* (çoğulu *drungarioi*), bunların da emrinde 200 askere komuta eden 5 *komēs* (çoğulu *komites*) vardı. Ayrıca komēsler emrinde 40 askere komuta eden 5 *kentarkhos* ve bunların da emrinde 10 askere komuta eden 4 *dekarkhos* vardı.¹⁷ Her turmanın müstahkem bir şehir veya hisarda bir karargâhı vardı. Yine themalarda bir yere konuşlu daha küçük birlikler de vardı ki, bunlara *bandon* (çoğulu *banda*) denilir ve bir komēs tarafından sevk ve idare edilirdi.¹⁸

VI. Leo'nun IX. yüzyıl sonları veya X. yüzyıl başlarına ait *Tactica* adlı eserinden nakleden Haldon'a göre de 4000 süvari bulunan bir themada 2000 kişilik iki turma bulunurdu ve her birinde *drungarioslar* emrinde 2 *drungos* (çoğulu *drungoi*) veya 1000 kişilik *khiliarkhai* birliği vardı. Bunlarda komitēsler emrinde olan 200 kişilik 5 ünite (*bandon*) mevcuttu. Her birinde *kentarkhoslar* emrinde 100 kişilik iki grup asker vardı. Daha altta da 50, 10 ve 5 kişilik birimler yer alırdı.¹⁹

Thema birlikleri yaz aylarındaki seferler için seferber edilir ve bazen görevli buldukları yer dışında da vazife alırlardı. Kimi zaman da müstahkem mevkilerin muhafazası için sürekli görev yaparlardı. VIII. yüzyıl sonları ve IX.

Wüstenfeld, Leipzig, 1867, s. ٨٦٣-٨٦٤; İdrîsî, *Kitabu Nüzhetü'l-Müştak fi İhtiraki'l-afak*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989, s. ٨٠٢-٨٠٧; Mesûdî, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2018, s. 130-134. Ayrıca İbnü'l-Fakih el-Hemedânî'nin Yâkût el-Hamevî tarafından nakledilen kayıtlarının İngilizce tercümesi için bkz. Ernest W. Brooks, "Arabic Lists of the Byzantine Themes", *The Journal of Hellenic Studies*, C. 21, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, Cambridge 1901, s. 67-77 ve Philotheos'un kayıtları için de bkz. John Bagnell Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century with a Revised Text of The Kletorologion of Philotheos*, s. 131-179; Nicolas Oikonomides, *Les Listes De Preseance Byzantines Des IXe Et Xe Siecles*, Du Centre National De La Recherche Scientifique, Paris 1972, s. 98-160.

¹⁷ Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Harâc*, ed. Michael Jan De Goeje, E. J. Brill, Leiden 1889, s. 196.

¹⁸ John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, s. 113; Marie-France Auzépy, "State of Emergency (700-850)", *The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard, Cambridge 2008, s. 267-268; John Haldon, "The Army and Military Logistics", *The Byzantine World*, ed. Paul Stephenson, Routledge, London-New York 2010, s. 48.

¹⁹ John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, s. 110.

yüzyıl başlarında da thema askerlerinden seçilen seçkin savaşçılarla kurulan ve Müslüman Arap akınları karşısında gerilla taktikleri uygulayarak bunların başarısını önleyen *kleisoura* (çoğulu *kleisourai*) adlı sınır muhafaza birlikleri kurulmuştur. Bir kale merkezli sınırlı bir alandan sorumlu bulunan ve geçit yerlerini kontrol eden bu yapılanmalar, sonraları imparatorluğun düzenli askerleri olan *tagma* (çoğulu *tagmata*) mensubu müfrezelerle takviye edilmiş, yer yer de birleşerek sınır themalarına dönüşmüşlerdir.²⁰

C) Thema Birliklerinin İfaresi ve Gelirleri

İmparator I. Nikephoros döneminde (802-811) yayınlanan emirnamelemlerle (*nearai/novellae*) stratioteslerin sahip olduğu asker arazisinin en azından 4 litra (Latince libre)²¹ altın değerinde olması gerektiği kararlaştırıldığı gibi, az varlıklı köylüler de askeri hizmetle mükellef kılınmıştır. Bunların teçhizatı köy cemaati mensuplarının her yıl ödeyecekleri 18,5 nomismadan²² karşılanacaktı. Ayrıca birden çok sahibi olan zorunlu kıymete sahip (4 litra altın) arazilerde bunlardan biri ordu hizmeti görecekti. Yine gelirleri ile teçhizatını alamayan stratioteslerin eksiği de köy cemaati tarafından sağlanacaktı.²³

İbn Hurdâzbih'e göre bu dönemde ordu mensuplarının alacağı para (atiyye) 12 ilâ 18 dinar arasındadır. Bu onlara her yıl ayrılan resmi miktardır (mersûm). Ancak bu miktarı (askerlere) üç yılda bir, bazen dört yılda bir ve bazen de altı yılda bir verirlerdi.²⁴ Eserini X. yüzyılda yazan VII. Konstantin Porphyrogennetos ise, themata askerlerinin dört grup halinde ve dört yılda bir ödeme aldıklarını ifade etmiştir. Buna göre, ilk yıl; Anatolikon, Armeniakon, Thrakesion, ikinci yıl;

²⁰ Alexander A. Vasiliev, *History of The Byzantine Empire 324-1453*, C. I, s. 350-351; John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, s. 79, 84, 110-114; Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army 284-1081*, s. 64-75; Marie-France Auzépy, "State of Emergency (700-850)", s. 267-268; Warren Treadgold, *The Byzantine Revival 780-842*, , California 1988, s. 32; Savvas Kyriakidis, "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", s. 243. Ayrıca Bizans Ordusu'nun sefer organizasyonları için bkz. Leo VI, *The Taktika of Leo VI*, text, translation and commentary by George Dennis, Dumbarton Oaks, Washington 2010, s. 46-73 ve Maurikios, *Maurice's Strategikon Handbook of Byzantine Military Strategy*, İng. trc. George T. Dennis, Philadelphia, 1984. Thema komutanları hakkında ayrıca bkz. Nicolas Oikonomides, *Les Listes De Preseance Byzantines Des IXe Et Xe Siecles*, s. 340-344.

²¹ Bkz. Alexander P. Kazhdan vd., "Litra" maddesi, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C. II, New York-Oxford 1991, s. 1238.

²² Bkz. Alexander P. Kazhdan vd., "Nomisma" maddesi, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C. III, New York-Oxford 1991, s. 1490.

²³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 177; Pavlos Niavis, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (802-811)*, (PH. D Thesis) Edinburgh University, Edinburgh 1984, s. 112-113, 116-118; John Haldon, "A context for two "evil deeds": Nikephoros I and the origins of the themata", s. 247.

²⁴ İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, s. ۱۱۱-۱۱۲.

Opsikion, Bukellarion, Kappadokia, üçüncü yıl; Kharsianon, Koloneia ve Paphlagonia, dördüncü yıl; Thrakia, Makedonia ve Khaldia birlikleri ödemelerini alırlardı.²⁵

Anadolu'da bulunmuş bazı mühürlere dayanan Ragia'ya göre buralarda X. yüzyıl sonrasında da varlığına rastlanılan ve *apothekai* (ambar, dükkân) denilen, askerî malzemelerin bulundurulduğu, üreticilerin mallarını satıp ihtiyaçlarını temin edebildikleri işletmeler vardı.²⁶ Bununla birlikte IX. yüzyıl müellifi İbn Hurdâzbih'in "Rum ordugâhlarında çarşı-pazar yoktur, adam (asker) ekmeğini, yağını, içeceğini ve peynirini evinden getirmektedir" şeklindeki kaydı dikkate değerdir.²⁷

D) Anadolu Thema Birliklerinin Malazgirt Öncesi Vaziyetleri

Anadolu'da sistemin en ihtişamlı dönemi IX. ve X. yüzyıllardı. Ostrogorsky'ye göre themaların gelişme ve yayılması IX. yüzyıl sonları ve X. yüzyıl başlarında sona ermiş, Anadolu'da büyük ve eski themalar bölünmüş, kimi yerlerde yenileri kurulmuştur. Bunların sayılarının artması ile eyalet sivil idareleri basitleşmiş, thema prokonsülleri ile eyalet valilikleri birbirleri içinde erimiş ve prokonsüllerin vazifeleri düşerken strategosların askerî kudret ve nüfuzları belirgin hale gelmiştir. Bunlar malî ve hukuki denetim görevi de yüklenmişlerdir.²⁸ Öte yandan yine bu dönemde (X. yüzyıl), VII. yüzyıldan beri ordu manasında kullanılan thema kelimesi artık bunların konuşlu buldukları, sivil ve askerî idaresinden de strategosların sorumlu olduğu yöreyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Açıkçası yerel savunma ve idareden sorumlu bölgesel kuvvetleri ifade eder hale gelmişlerdir.²⁹

²⁵ Constantin Porphyrogenitus, *Three Treatises On Imperial Military Expeditions* (Introduction, edition, translation and commentary by John Haldon), Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien 1990, s. 135.

²⁶ Efi Ragia, "The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (ca 600-1200): I.1. The Apothekai of Asia Minor (7th-8th c.)", *BYZANTINA ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ*, S. 19, Institute For Byzantine Research National Hellenic Research Foundation, Atina 2009, s. 197-198, 200, 220.

²⁷ İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, s. 111.

²⁸ John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565-1204*, s. 84; Strategosların Bizans askerî idaresi içindeki yeri için ayrıca bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devoleti Tarihi*, s. 233-235. Themaların sayılarındaki artış için de bkz. Alexander A. Vasiliiev, *History of The Byzantine Empire 324-1453*, C. I, s. 350 ve Nicolas Oikonomides, *Les Listes De Preseance Byzantines Des IXe Et Xe Siecles*, s. 65-235, 237-253.

²⁹ Mark Whittow, *The Making of Orthodox Byzantium, 600- 1025*, s. 171, 176. Bir görüşe göre de askeri birlikleri ifade eden thema kelimesi VIII. yüzyılda bunların konuşlu buldukları eyaletleri ifade eder hale gelmiştir. Bkz. Vasiliiev, *History of The Byzantine Empire 324-1453*, C. I, s. 226.

VI. Leon'un (886-912) iktidarını sağlamlaştırmak adına attığı bazı adımlar Bizans bürokrasisinin güçlenmesine yol açarak thema sistemin gelecekteki durumunu da etkilemiştir. Zira VIII. yüzyıldan beri var olan bazı arazi ve servet sahibi aileler daha bir kuvvet kazanıp özel bir sınıf haline gelmiş ve imtiyazlar elde etmişlerdir. Mesela köylü mülklerini satın almaları önünde hiçbir engel kalmamıştır. Oysa önceden komşuların bunları satın alma önceliği vardı. Ancak artık ilk altı ay içerisinde başvurup satış bedelini ödemeleri durumunda komşu mülkünü öncelikle satın alma hakları olacaktı. Yine devletin memurlarının vazifeleri sırasında mülk edinme, bağışlama ve veraset kabulüne dair yasaklamalar da kaldırılmış ve bunlar sadece thema strategoları için yürürlükte kalmıştır.³⁰

Bu yanlışlıklar, I. Romanos Lakapenos (920-944), VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959), II. Nikephoros Phokas (963-969) ve II. Basileios (976-1025) tarafından fark edilmiş ve emir-nâmelerle düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak tedbirler yetersiz kalıyordu. Mesela 927-928 yılı kışının sert geçmesine bağlı ürün azlığı ve meydana gelen ağır kıtlık sebebi ile birçok stratiotes mülkünü yok pahasına büyük arazi sahipleri ve memurlara satmak, onların adeta yarı kölesi olmak zorunda kaldı. Bunun yanında ağır vergi yükü sebebi ile bir efendinin hukuki himayesine (*patrocinium*) sığınmak zorunda kalan köylüler de vardı. Böylece feodal aristokrasi güçlenirken Bizans Devleti köylüsü ve askerinden oluyordu.³¹

İbn Hurdâzbih Anadolu'daki Bizans themata askerlerinin sayısını Trakya ve Makedonya themalarını da ilave ederek 120.000 kişi olarak vermiştir.³² Kudâme b. Ca'fer'e göre de IX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu thema birliklerinin askeri mevcudu gönüllüler dışında aşağı yukarı 70.000 yaya ve süvari idi. Anadolu'nun doğu ve güneyine düzenlenen seferler sırasında müellifin İstanbul'da bulunduğunu söylediği 24000 askerin de katılımı ile rakamın artacağı şüphesizdir.³³ Theophanes'in "*İmparator Leo (IV.) döneminde Thrakesion, Bukellarion, Armeniakon, Anatolikon ve Opsikion themalarından toplanan 100.000 kişilik bir ordu General Michael Lachanodrakon komutasında ilerleyerek Maraş'ı (Germanikeia /*

³⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 237-238.

³¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 253-257, 261-263, 267, 283-285; Paul Magdalino, "The Byzantine Army and the Land: From Stratiotikon Ktema to Military Pronia", *Byzantium at War (9th-12th c.)*, Institute For Byzantine Research, International Symposium 4, ed. Kostas Tsiknakis, Goulandri-Horn Foundation, Atina 1997, s. 15-26.

³² İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, s. 111.

³³ Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Harâc*, s. 196-199.

Marasion / Mer'aş kuşattı"³⁴ şeklindeki 778 yılına ait bir kaydı da bu malumatı destekler niteliktedir. Vryonis bu sayının X. yüzyılda arttığı görüşündedir.³⁵

X. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu Yarımadası'nda hâkim olduğu kesimlerde Baskıcı'ya göre; *Anatolikon* (Konya, Afyonkarahisar, Emirdağ, Burdur, Isparta), *Armeniakon* (Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Sivas, Divriği), *Thrakesion* (Bergama, İzmir, Efes, Aydın, Denizli), *Opsikion* (Çanakkale, Balıkesir, Erdek, Bursa, İznik, Eskişehir, Kütahya), *Bukellarion* (Ankara, Bolu, Çankırı, Karadeniz Ereğlisi), *Kappadokia* (Aksaray, Kırşehir, Nevşehir), *Kharsianon* (Yozgat, Kayseri, Niğde, Kemerhisar), *Koloneia* (Şebinkarahisar, Erzincan), *Paphlagonia* (Amasra, Karabük, Kastamonu) ve *Khaldia* (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Bayburt, Gümüşhane) kara themaları ile *Kibyraioton* (Alanya, Antalya, Fethiye, Muğla, Marmaris, Bodrum) deniz teması³⁶ mevcuttu.³⁷ Honigmann'a göre bunların bir kısmı Müslüman Arapların Toros silsilesinin geçit yerlerini kontrol eden sugur teşkilâtlanması benzeri Bizans imparatorları tarafından meydana getirilmiş kleisouralar (meselâ Seleukeia, Küçük/Mikra Kappadokia, Kharsianon, Sebasteia ve Koloneia) halinde iken stratejik önemleri sebebi ile zamanla thema haline getirilmişlerdi.³⁸ Baskıcı da X. yüzyıl ortalarında *Mesopotamia* (Tunceli, Bingöl), *Sebasteia* (Sivas, Turhal), *Lykandos* (Kayseri-Afşin arasındaki yöre, Kataonia/Lapara), *Leontokomis* (?) ve *Seleukeia'nın* (Silifke, Karaman) thema haline geldiklerini ifade etmiştir.³⁹ Bunlardan Mesopotamia ve Sebasteia VI. Leon, Lykandos Zoe tarafından 913'de, Seleukeia Romanos I. Lekapenos tarafından kurulmuşlardır. Leontokomis'den ise Taktikon Benešević'de (963-965) bahsedilmektedir.⁴⁰

³⁴ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor (Byzantine and Near Eastern History AD 284-813)*, s. 623.

³⁵ Speros Vryonis, Jr, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, London 1971, s. 3.

³⁶ Donanma askerlerinin bulunduğu deniz themalarında alt birimi birer taktik ünitesi olan *drungos* adlı birlikler teşkil eder ve orta seviyedeki bir subay olan *drungarios* tarafından emir ve komuta edilirlerdi.

³⁷ Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, s. 121.

³⁸ Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işılta, İstanbul 1970, s. 40.

³⁹ Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, s. 121; Ayrıca bkz. Kyriakidis, "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", s. 240.

⁴⁰ András Németh, *Imperial Systematization of the Past Emperor Constantine VII and His Historical Excerpts* (Doctoral Thesis), Central European University Department of Medieval Studies, Budapest 2010, s. 52.

Themalardaki düzenlemeler ve bölünmeler XI. yüzyıl başlarına doğru devam etmiştir. Zira devletin doğudaki arazi kazanımları sonucu geniş bir sahanın muhafazası zorunlu hale gelmişti. Böylece yukarıda themalara dönüştüklerinden ve derecesi düşük bir strategos emrinde olduklarından bahsettiğimiz kleisuraların 960 yılından sonra Duks veya Katepanos unvanlı daha geniş yetkili komutanlar emrinde birleştirilmeleri ve bunların da 970 yılı itibarıyla Khaldia, Mesopotamia ile Antakya (Antiokeia) doğu sınır birliklerini meydana getirmeye başlamaları benzeri, 1000 ile 1045 yıllarında *Iberia*, *Vaspurakan*, *Urfa* (Edessa) ve *Ani* dukslukları da sorumluluk alanlarına katılmıştır. Ancak ilginin bunlar üzerinde yoğunlaşması, eski themaların askeri potansiyelleri ve kapasitelerinde tedrici bir azalmaya sebep olmuştur. Bu da devleti zamanla ücretli askerlere (*misthophoroi*) ve tabi devletlerin talep halinde gönderdikleri profesyonel birliklere ihtiyaç duyar hale getirmiştir.⁴¹ Nitekim İmparator III. Romanos Argyros'un (1028-1034) 1030 tarihinde Halep üzerine düzenlediği sefer için askerleri ile Bulgar ve Rus asilzâdelerine ayrıca Abaza, Hazar, Ermeni, Peçenek ve Frank ücretli askerlerinin desteğine ihtiyaç duyulması ve böylece mevcudu 100 bin kişinin üzerine çıkan Bizans Ordusu'nun yine de kolayca mağlup edilmesi dikkate değer bir bilgidir.⁴²

Bizans doğu sınır hattı bu yüzyılda kabaca Akdeniz kıyısındaki Lazkiye ve Asi Nehri boyundaki Şeyzer'i geçtikten sonra Menbiç (Hierapolis) güneyinden devamla Urfa'yı içine alıp Fırat Nehri'ni geçiyor, Meyyâfârikîn (Silvan), Âmid'i (Diyarbakır) güneyde bırakıp Dicle Nehri ile başlangıç noktalarını Murat Nehri'nden ayıran sıradağları (Güneydoğu Toroslar) izleyerek ve Bitlis'i Müslümanlarda bırakarak Ahlat kuzeyinden Van Gölü'ne varıyor, sonra da kuzeydoğudaki Bargiri (Muradiye) ile batısındaki Malazgirt ve Aras Nehri kaynağı civarındaki Oltu'yu içine alıyordu, Ani'nin doğusundan da Çoruh Nehri ağzı ile Kür Nehri kaynaklarına ve bu nehri kuzeyden çevreleyen dağ silsileleri ile Tiflis önlerine doğru uzanıyordu.⁴³

III. Romanos Argyros'un 1030 sonrası İstanbul'da Hz. Meryem adına bir

⁴¹ John Haldon, *Warfare, State And Society In The Byzantine World, 565–1204*, s. 84-85.

⁴² İbnü'l Adîm, *Zubdatü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, thk. Halil Mansur, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, s. 136- 137; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Ankara 1987, s. 288-289; Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, trc. Işın Demirkent, Ankara 1992, s. 33-36.

⁴³ Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 1971, s. 15, Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, haz. Refet Yinanç, C. I, Ankara 2013, s. 16-17. Ayrıca Bizans'ın doğu sınırları hakkında detaylı bilgi için bkz. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, 92-188.

kilise inşaatına girişip devlet hazinesini boşaltarak orduyu ihmal etmesi, Zoe ve Theodora'nın 1042 yılındaki ortak hükümdârlıkları sırasında askerlerin ganimet payları ile ordu masraflarına ayrılan gelirlerin gereksiz yerlere harcanması, 1042-1055 arasında hüküm süren Konstantinos Monomakhos'un Mangana'da yıktırdığı eski kilise yerine yenisinin (Aziz Georgios Kilisesi) inşa edilmesi sırasında (tahminen 1053-1054 yıllarında) hazinenin boşalması üzerine vergi vermeyen ancak karşılığında dar geçitlerin korunması yükümlüğü bulunan yerlere vergi salınıp askeri muhafız birliklerinin lağvedilmesi kararına imza atması, 1056'da tahta çıkan İmparator VI. Mikhael'in tarafgir tutumu nedeni ile 1057 yılında bir askeri darbe ile askeri sınıfa mensup halefi İsaakios Komnenos tarafından tahttan indirilmesi sırasındaki çatışmalar ve yeni imparatorun sonrasındaki sivil bürokrasi ve ruhban sınıfına yönelik uygulamaları, ardından 1059'da tahta çıkan Konstantinos Doukas'ın imparatorluğu sırasında kamu gelirlerinin artması ve yurttaşların haklarının gözletilmesine önem verilmesine rağmen ordu ve sınır birliklerine ilgi gösterilmemesi hatta subaylar dâhil birçok ordu mensubunun görevden uzaklaştırılması ve birliklerin yiyecek istihkakı yoksunu kalması ile düşmanla savaşıma isteklerini yitirmeleri devletin uyruklarına zarar veren sonuçlar doğurmuştur.⁴⁴ Zira İberia, Mesopotamia, Khaldia, Melitene (Battalgazi-Malatya) ve Koloneia ile Fırat yöreleri Türklerin akınlarından kurtulamamıştır. Hatta 1064 yılında düşmez gözü ile bakılan Ani Selçuklular eline geçmiştir.⁴⁵ 1067 yılında İmparator'un ölümü sonrasında Selçuklular bu kez de Mesopotamia, Melitene, Caesarea (Kaysaria/Kayseri), Kilikia, Antiokheia (Antakya) yörelerinde akınlarda bulunmuşlardır.⁴⁶

Sakaoğlu'nun ifade ettiği üzere, "*Antakya, Delük, Zamanti, Kokosos, Maraş, Malatya, Niksar, Tephrike (Divriğ), Samsat, Urfa, Harput, Kemah, Arşamoşat, Bayburt, Kögonia vs. ile Müslümanların Meyremnişin dedikleri Van ve göl çevresindeki kentler, kasabalar güçlü kalelerle savunmaya alınmışlardı.*"⁴⁷ Bir çalışmada da bahsedildiği gibi, "*XI. yüzyıl ortalarına kadar Bizans ile çekiştiği Ermeniler arasında adeta bir sınır hattı gibi olan Erzurum-Kars arasındaki kesim müstahkem kalelerle (Theodosioupolis/*

⁴⁴ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti Kitap XVII-XVIII*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 95-96, 101-111, 117, 121; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 35-36; Mikhail Psellos, *Mikhael Psellos'un Khronographia'sı*, s. 39, 95, 103, 153-154, 171-189, 196-197, 211-212, 216.

⁴⁵ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 85, 86, 88-91.

⁴⁶ Attaleiates, *Tarih*, s. 100-103.

⁴⁷ Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, s. 16.

Erzurum, Avnik, Hasankale, Okomi/Ügümü, Tortum, Oltu, Kars, Ani, Ağcakale, Ahılkelek vb.) mücehhez idi. Savunma işlevini Malazgirt Savaşı sırasında kısmen hala muhafaza eden bu korunaklı kesimin güney ve güneydoğuna düşen Malazgirt ise İran üzerinden istilâya açık bir durumda idi.⁴⁸ Malazgirt kısa süre önce Türklerin eline geçmiş, Ahlat da Türklerin Anadolu içlerinde sürdürdükleri akımların harekât üssü haline gelmişti.”⁴⁹

Gerçekten de Bizans'ın Anadolu thema birlikleri bu sıralar dış saldırılara karşı birlikte sağlam bir varlık gösterme ve püskürtme yeteneğini kaybetmiş hantal bir ordunun unsurları haline dönüşmüşlerdi. Stratejik kaleler Bizans elindeydi ama birbirlerine destek verme imkânları çoğu yerde yoktu. Bu da Selçukluların Ahlat'ı merkez edinerek yapmaya başladıkları ileri harekâtların başarısında etkili oluyordu. Gerçi Bizans Ordusu Anadolu'nun doğusuna sefere çıktığında güzergâh üzerinde thema birliklerinin orduya katıldıkları bazı ordu üsleri (*aplēkta*) de vardı. Ancak bunların sınırlara uzak olması buraları savunan birliklere bir fayda sağlamıyordu. İstanbul'dan hareket edildiğinde ilk *aplēkton Malagina*'da (Osmaneli-Bilecik) yer alırdı ve Thrakesion ve Anatolikon strategoları imparatorun komutasındaki orduya burada katılırlardı. İkincisi ise tagma kuvvetlerinden olan Scholai birliği domestikosu, Anatolikon ve Seleukeia strategolarının imparatoru karşıladıkları yer olan *Kaborkion* (Çifteler-Eskişehir) idi. Sefer Tarsus üzerine ise diğer thema birlikleri *Koloneia*'da (Şebinkarahisar-Giresun) toplanırlardı. Eğer sefer doğudaki bir bölgeye olacaksa Kappadokia, Kharsianon ve Bukellarion strategoları *Koloneia*'da imparatoru karşılardı. Armeniakon, Paphlagonia ve Sebasteia (Sivas) strategoları da *Kayseri*'de hazır beklerlerdi. Sefer eğer Tephrike (Divriğ-Sivas) üzerine ise, Armeniakon teması *Bathys Rhyax*'da (Yıldızeli ve Sivas arasında Kızılırmak'a dökülen İncesu Deresi) orduya katılırdı.⁵⁰

1067 yılında tahta çıktıktan sonra gerekli hazırlıkları çabucak yaparak derhal Türk akınlarını önlemek üzere seferler başlatan Romanos Diogenes'in, Attaleiates, Zonaras ve Nikephoros Bryennios'un ifadelerine göre, bu ordu üslerine uğradığı anlaşılır.⁵¹ Ancak artık Bizans thema birlikleri içler acısı bir hale düşmüş durumdaydılar. Nitekim Attaleiates'in “*O sırada kişi, ünlü Roma/Rum*

⁴⁸ A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, trc. Zeynep Rona, İstanbul 2016, s. 158-160.

⁴⁹ Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan, “Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine”, *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, ed. Mustafa Alican, İstanbul 2018, s. 61.

⁵⁰ Porphyrogenitus, *Three Treatises On Imperial Military Expeditions*, s. 81.

⁵¹ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, s. 110-111, 131-132; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 132; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 47.

taburlarının artık, yoksunluklar sebebine bitkinleşmiş, zirh ve savaş atı bulunmayan, yıllardan beri ihmal edilmiş, en az sayıda adamdan oluşturulduğunu saptayabilirdi; çünkü çok uzun zaman süresi boyunca hükümdar [herhangi bir Rum imparatoru] Anadolu'ya sefer etmemişti; keza, miktarında anlaşılmış ücretleri onlara ödenmemişti; yavaş yavaş, düşmanların –çok acılı sonuçlara yol açan- beklenmedik saldırıları, onları eziyordu ve onları kaçışa koyulmak zorunda bırakıyordu. Bu nedenle, olabildiğince sinmişlik hâlinde bulunarak, korkak, erkeklikle ilgisi olmayan ve hiçbir işe yaramaz kişiler izlenimi vermekteydiler. Üstelik sancakları bile, sessizce, onların içinde bulunduğu durumu suçluyor gibiydi; çünkü sanki dumandan tütsülenmişçesine kir pas içindeydiler; bunların altında yürüyenler ise az sayıda ve düşkün idiler. Yukarıda anlatılan koşullar hüznü veriyordu ve herkes, hangi yöntemle ordu yeniden eski düzenine ve sonuç alıcılığına dönebilir ve bunun için kaç yılın geçmesi gerekir diye düşünmekteydi; çünkü taburlarda kalanlar az sayıdaydı, silâhtan ve at kullanma olanağından yoksundu. Keza, gençler de savaşa ve tehlikeye alışkın düşmanların tersine, savaş deneyimi yoktu” şeklindeki kaydı da birliklerin bu durumunu gözler önüne sermektedir.⁵² Ordu mensuplarının hali Zonaras'ın kayıtlarından da izlenebilmektedir.⁵³

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu VI. ve VII. yüzyıllarda Sasaniler ve Müslüman Araplar ile yoğun mücadelelere girişmiş, sınırlarını korumak ve kaybettiği arazileri geri kazanmak için VII. yüzyılın ikinci yarısında Toros silsilesi ve Anti Torosların kuzeybatısındaki bölgelerde toprağa dayalı idarî, askerî ve iktisadî mahiyeti ile tanınan *thema* sistemine bel bağlamıştır.

Birliklerini hususi arazi mülkiyetine sahip yerleşik köylülerden müteşekkil eski hudut bölgesi (*limes*) askerleri, Anadolu ve Kafkaslardan derlenen unsurlar, kimi Bizans köylüleri, Ostrogotlar ve Slavların teşkil ettiği bu teşkilat, *strategos* denilen, sivil vali yetkilerine de sahip askerî idareciler emrinde görev yapmaktaydı. Thema birlikleri mensubu askerlere ise *stratiotes* deniliyordu.

Bizans İmparatorluğu IX. ve X. yüzyıllarda en ihtişamlı dönemini yaşayan bu sistem sayesinde hedeflerine ulaşmıştır. Ancak sonraki yüzyıllarda izlenen yanlış politikalar ve sivil-askeri bürokrasi arasındaki müteakip çekişmelerle sistem zayıflamaya başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri imparatorların iktidarlarını sağlamlaştırmak adına attığı bazı yanlış adımlardır ve Bizans

⁵² Mikhael Attaleiates, *Tarih*, s. 111.

⁵³ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 125-126.

bürokrasisinin güçlenmesine yol açarak thema sisteminin gelecekteki durumunu da etkilemiştir.

Yanlışlıklar, I. Romanos Lakapenos (920-944), VII. VII. Konstantinos Porphyrogenetos (913-959), II. Nikephoros Phokas (963-969) ve II. Basileios (976-1025) tarafından fark edilmiş ve emirnâmelerle düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak tedbirler yetersiz kalmış, kara themalarında görevli birçok stratiotes mülkünü yok pahasına büyük arazi sahipleri ve memurlara satmak, onların adeta yarı kölesi olmak zorunda kalmıştır. Böylece feodal aristokrasi güçlenirken Bizans Devleti köylüsü ve askerinden olmuştur.

Themalara dönüşen ve derecesi düşük bir strategos emrinde olan kleisuralar da 960 yılından sonra *Duks* veya *Katepanos* unvanlı daha geniş yetkili komutanlar emrinde birleştirilmişlerdir. Ancak ilginin bunlar üzerinde yoğunlaşması eski themaların askeri potansiyel ve kapasitelerinde tedrici bir azalmaya sebep olmuş, bu da devleti zamanla ücretli askerlere (*misthophoroi*) ve tabi devletlerin talep halinde gönderdikleri profesyonel birliklere ihtiyaç duyar hale getirmiştir.

XI. yüzyıl başlarına doğru tahta çıkan imparatorların Bizans Ordusu'nun bel kemiğini meydana getiren thema sistemine ve birliklerine yeterli ilgiyi göstermemeleri sonucu, bunlar dış saldırılar karşısında giderek etkinliklerini yitirmişler ve hatta ücretli asker kullanımı başarı arayışındaki idareciler için başvurmak zorunda kaldıkları bir mecburiyete dönüşmüştür.

Bizans'ın Anadolu themalarındaki kara birliklerinin XI. yüzyıldaki durumları hakkında dönem kroniklerindeki bilgiler yetersizdir. Eldeki malumatın büyük bölümü de IX. ve X. yüzyıllarda kaleme alınmış kroniklerde yer alır. Ancak bu birliklerin Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ardından Anadolu'ya yönelik başlatılan Selçuklu akınları sırasında Bizans sınırlarını savunmada yetersiz kaldıkları bilinmektedir. Nitekim Türkler üzerine yapılan mukabil seferlerde Bizans orduları da ciddi bir netice alamamışlardır. Nihayet Malazgirt Savaşı'nda alınan ağır mağlubiyet de Bizans'ın kara thema birliklerinde bir çözülmeye yol açarak Selçukluların Anadolu içlerinde hızla ve kolayca ilerlemelerine imkân vermiştir.

KAYNAKÇA

- Auzépy, Marie-France, "State of Emergency (700-850)", *The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 251-291.
- Bamyacı, Mehmet Ertan ve Güçlüay, Sezgin, "İmparator Herakleios Dönemi (610-641) Bizans İmparatorluğu'nun Genel Ekonomisi ve Ticaret Politikası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, S.1, Elazığ 2018, s. 281-288.
- Baskıcı, M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix yay., İstanbul 2016.
- Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I-Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, TKAE yay. no: 86, Ankara 1988.
- Brooks, Ernest W, "Arabic Lists of the Byzantine Themes", *The Journal of Hellenic Studies*, C. 21, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, Cambridge 1901, s. 67-77.
- Brubaker, Leslie and Haldon, John, *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680-850: A History*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Bury, John Bagnell, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century with a Revised Text of The Kletorologion of Philotheos*, Oxford University Press, London 1911.
- Constantin Porphyrogenitus, *Three Treatises on Imperial Military Expeditions*, Introduction, edition, translation and commentary by John Haldon, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien 1990.
- Demirkent, Işın, "1071 Malazgirt Savaşı'na Kadar Bizans'ın Askerî ve Siyasî Durumu", *Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1982, s. 133-146.
- Diehl, Charles, "L'origine du régime des thèmes dans l'empire byzantin", *Études byzantines*, Paris 1905, s. 276-292.
- Ensslin, Wilhelm, "The Emperor and the Imperial Administration", *Byzantium An Introduction to East Roman Civilization*, ed. Norman H. Baynes, Oxford 1961, s. 268-307.
- Eskikurt, Adnan ve Ceylan, Mehmet Akif, "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras*, ed. Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 57-74.
- Gelzer, Heinrich, *Die Genesis der Byzantinischen Themenverfassung*, ed. B. G. Teubner, Leibzig 1899.
- Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, C. I, TTK yay., Ankara 1987.
- Gregory, Timothy E., *A History of Byzantium*, Blackwell Publishing, Oxford 2005.
- Güçlüay, Sezgin, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. IX, S. 1, Elazığ 2013, s. 63-89.

- Güneş, Cüneyt, *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Muğla 2018.
- Haldon, John, "Military Service, Military Lands, and the Status of Soldiers: Current Problems and Interpretations", *Dumbarton Oaks Papers*, C. 47, Harvard University Press, Cambridge 1993, s. 1-67.
- Haldon, John, *Warfare, State and Society in The Byzantine World, 565-1204*, UCL Press, London 2003.
- Haldon, John, "The Army and Military Logistics", *The Byzantine World*, ed. Paul Stephenson, Routledge, London-New York 2010, s. 47-60.
- Haldon, John, "A context for two "evil deeds": Nikephoros I and the origins of the themata", *Le Saint, Le Moine Et Le Paysan Mélanges d'histoire byzantine offerts à Michel Kaplan*, ed. Olivier Delouis, Sophie Métivier ve Paule Pagès, Sorbonne Press, Paris 2016, s. 245-265.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1970.
- Howard-Johnston, James Douglas, "Thema", *Maistor: Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, ed. Ann Moffat, *Byzantina Australiensia*, C. V, Brill, Leiden 2017, s. 189-197.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti Kitap XVII-XVIII*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, ed. Michael Jan De Goeje, E. J. Brill, Leiden 1889, tıpkıbasım Fuat Sezgin, Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, Frankfurt 1992.
- İdrîsî, *Kitabu Nüzhetü'l-Müştak fi İhtiraki'l-afak, Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut 1989.
- İbnü'l Adîm, *Zubdatü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, thk. Halil Mansur, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Kaegi, Walter Emil, *Byzantine Military Unrest 471-843 An Interpretation*, Amsterdam 1981.
- Keçiş, Murat ve Güneş, Cüneyt, "Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 43, 2018, s. 95-107.
- Kazhdan, Alexander P vd, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C. I-III, Oxford University Press, New York-Oxford 1991.
- Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Harâc*, ed. Michael Jan De Goeje, E. J. Brill, Leiden 1889.
- Kyriakidis, Savvas, "Army Structure: Roman Continuity and Byzantine Change", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill's Companions to the Byzantine World, C. 3, Brill, Leiden 2018, s. 229-258.
- Leo VI, *The Taktika of Leo VI*, text, translation and commentary by George Dennis, Dumbarton Oaks, Washington 2010.
- Louth, Andrew, "Byzantium Transforming (600-700)", *The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492* ed. Jonathan Shepard, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 221-248.

- Magdalino, Paul, "The Byzantine Army and the Land: From Stratiotikon Ktema to Military Pronia", *Byzantium at War (9th-12th c.)*, Institute for Byzantine Research, International Symposium 4, ed. Kostas Tsiknakis, Goulandri-Horn Foundation, Atina 1997, s. 15-36.
- Maurikios, *Maurice's Strategikon Handbook of Byzantine Military Strategy*, ing. çev. George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.
- Mesûdî, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf*, trc. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2018.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, trc. Işın Demirkent, TTK yay., Ankara 1992.
- Nesbitt, John ve Oikonomides, Nicolas, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art: West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient*, c. III, Dumbarton Oaks, Washington 1996.
- Niavis, Pavlos, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (802-811)*, Edinburgh University, Edinburgh 1984.
- Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2008.
- Oikonomides, Nicolas, *Les Listes De Preseance Byzantines Des IXe Et Xe Siecles*, Du Centre National De La Recherche Scientifique, Paris 1972.
- Ostrogorsky, Georg, "Sur La Date De La Composition Du Livre Des Thèmes Et Sur L'Époque De La Constitution Des Premiers Thèmes D'Asie Mineure", *Byzantion*, c. 23, Peeters Publishers, 1953, s. 31-66.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, TTK yay., Ankara 1991.
- Peacock, A. C. S., *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, trc. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2016.
- Pertusi, Agostino, "La formation des thèmes byzantins", *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress*, München 1958, s. 1-40.
- Ragia, Efi, "The Geography of the Provincial Administration of the Byzantine Empire (ca 600-1200): I.1. The Apothekai of Asia Minor (7th-8th c.)", *BYZANTINA ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ*, S. 19, Institute for Byzantine Research National Hellenic Research Foundation, Atina 2009, s. 195-245.
- Rance, Philip, "The Army in Peace and Time: The Social Status and Function of Soldiers", *A Companion to the Byzantine Culture of War, ca. 300-1204*, ed. Yannis Stouraitis, Brill's Companions to the Byzantine World, C. 3, Brill, Leiden 2018, s. 394-439.
- Rice, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, trc. Bilgi Altınok, Göçebe yay., İstanbul 1998.
- Sakaoğlu, Necdet, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, Milliyet yay., İstanbul 1971.
- Shahîd, Irfan, "Heraclius and the Theme System Revisited the Unfinished Themes of Oriens", *The Dark Centuries of Byzantium (7th-9th c.)*, ed. Eleonora Kountoura-Galake, National Hellenic Research Foundation Institute for Byzantine Research International Symposium 9, Atina 2001, s. 15-40.

- Texier, Charles, *Küçük Asya I-II*, trc. Ali Suat, TBMM Maarif Vekâleti Neşriyatı, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1339/1920.
- Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor (Byzantine and Near Eastern History AD 284-813)*, İng. trc. Cyril Mango ve Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.
- Treadgold, Warren, "Remarks on the work of al-Jarmi on Byzantium", *Byzantinoslavica Revue Internationale Des Études Byzantines*, tome XLIV, 1983, s. 205-212.
- Treadgold, Warren, *The Byzantine Revival 780-842*, Stanford University Press, California 1988.
- Treadgold, Warren, *Byzantium and Its Army 284-1081*, Stanford University Press, California 1995.
- Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, California, 1997.
- Treadgold, Warren, *A Concise History of Byzantium*, Palgrave, New York 2001.
- Vasiliev, Alexander A., *History of The Byzantine Empire 324-1453*, C. I, The University of Wisconsin Press, Madison 1952.
- Vryonis, Speros, Jr, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, London 1971.
- Whittow, Mark, *The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025*, MacMillian Press Ltd, London 1996.
- Yâkût el-Hamevî, *Kitab Mu'cemü'l-Büldân*, C. II, ed. Ferdinand Wüstenfeld, Leipzig, 1867.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, haz. Refet Yinanç, C. I, TTK yay., Ankara 2013.